

■ Lev Kolodni

(əvvəli ötən sayda)

Pasternak şöhrətin ilk zirvəsinə otuzuncu illərin əvvəllərində çatmışdı. Mayakovskinin intiharından sonra sanki poeziya kralının taxtı boşalmışdı, “Doqquz yüz beşinci il”, “Leytenant Şmidt” poemaları isə müəllifi həmin məqama doğru aparırdı.

Bu istiqamətdə xüsusilə sevimli şairini öz ardıyca az qala uçuruma aparacaq olan Nikolay Buxarin daha çox cəhd göstərirdi.

Pasternak o nadir şairlərdən idi ki, səs-küylü şöhrətə, xüsusilə də hakimiyyət tərəfindən olan ictimai qayğıya ehtiyac hiss etmirdi. O, hətta səmimiyyətinə şübhə yeri qoymayan etiraf da etmişdi:

Heç yaxşı əlamət deyil

Şöhrət qazanmaq

Arxivlər yaratmağa nə gerek var ki,

Üstündə əsdiyin əlyazmalardan.

miş, həmin məktubun yazıldığı tarixdə nəzərdə tutulan əsərin dördüncü və ya beşinci hissəsini bitirmişdir. “Bütün bunlar olduqca ciddi işlərdir. Mən artıq qocalmışam, yaqın ki, tezliklə öləcəyəm, buna görə də azad fikirlərimi ifadə etməyi təxirə salmaq olmaz”.

1946-cı ildə özünü qoca hesab edən Boris Pasternakin 56 yaşı tamam olurdu. Elə həmin ilin payızında şairin, “Noviy mir” jurnalının redaksiyasında poeziya şöbəsinin əməkdaşı, tərcüməçi Olqa İvinskaya ilə tanışlığı baş tutur. Beləliklə, pəyina düşən əzabların öhdəsindən gəlməyə kömək edən sevginin təməli qoyulur.

Romanı yazmağa başladığı zaman dan bəri onu heç kimdən gizlətmirdi. Hazır fəsiləri həm öz evində, həm də qonaqlıqda olduğu zaman dostlara, tanışlara oxuyurdu. O, sovet oxucusu üçün yazırdı. 23 yanvar 1947-ci ildə “Noviy mir” jurnalının redaksiyası ilə romanın dərci üçün bağlanmış müqavilə bunun əsas sübutudur. Qıraət zamanı dostlar məsləhət verir, əsasən “arxa plandakı fikrin inqilabi fonunu gücləndirmək və ətraflı təsvir etməyi” təklif edirdilər. Romanı dinləyən bağ qonşusu Konstantin Fedin Stalinin adının xatırlanmasından heyrətə gəlirdi. Pasternak isə bu iraddan nəticə çıxarmadı.

Yazıçıların birinci qurultayında şairin əleyhinə çıxış edən köhnə bədxahlardan olan Aleksey Surkov Jdanovşinanın (Jdanov doktrinası. KPMK katibi A.Jdanov tərəfindən 1946-cı ildə əsası qoyulmuş sovet mədəni hərəkatı - X.N.) qarçılarından biri olan “Mədəniyyət və həyat” qəzetində

qadını, qarşısında Pasternakin imzalı kitabları düzülmüş müstəntiqin yanına apardılar.

“Sizin Pasternakla xaricə qaçmaq istəməyinizə səbəb nədir” müstəntiq A.S.Semyonov soruşdu. “Bizdə dəqiq məlumatlar var. Məsələ hələ də, düşünüb cavab verərsiz, Pasternakin yazdığı romanın antisovet məzmunundan xəbəriniz varmı?”

Müstəntiq İvinskayanın ifadəsini oxuduqda bəyan edir: “Siz lazım olanı yazmırsız. Yazmalısınız ki, o, sovet gerçəkliyinə böhtan atır”.

İvinskayanın həbsindən yarım il sonra Pasternakı Lubyankaya çağırdılar. Te-

fə etiraz edən beş üzvünün imzaları arasında K.Fedinin də imzası yer almışdı. Bu hadisə 1956-cı ilin sentyabr ayının ortalarına təsadüf edirdi.

Amma bu imtinadan bir neçə ay əvvəl mayda belə bir hadisə baş verdi. V.M.Borisov və E.B.Pasternakin bioqraflarının yazdıqlarına görə “1956-cı ilin mayında Yazıçılar Birliyinin əcnəbi kollegiyasının üzvlərindən biri Pasternakin evinə İtalyan kommunist partiyasının üzvü, Moskvadakı İtalyan radioyayımının əməkdaşı Sercio D'ancelonu tanışlıq məqsədi ilə qonaq gətirdi “.

Burada bir məqama aydınlıq gətirmək istərdim. Boris Leonidoviç romanın əlyazmasını mütləq üçün vermirdi. Məqsədi əsərin sərhəddən uzaqda çap edilməsi idi, çünki romanın vətəndə nəşrinə inamı demək olar ki, qalmamışdı.

“İtalyanın nəhəng naşiri Feltrinellinin emissarı (nümayəndə - X.N.) Sercio D'angelo bu gün qonağım oldu - şair Olqa İvinskaya xəbər verdi. O, mənim romanımla maraqlandı. Mən isə dedim ki, əgər əsərlərin xoşuna gəlsə, onu istedikləri kimi istifadə edə bilərlər”.

“İstədikləri kimi istifadə edə bilərlər” - bu cümlə heç də “tanışlıq”a oxşamırdı.

Doğrudur, Pasternak özü əcnəbi naşirlərlə görüşür, özü onlara müraciət etmirdi. Lakin 1956-cı ilin mayın sonunda hadisələrin axarıyla atdığı həmin qəti addıma hazır idi. İtalyalı kommunist müəlliflə söhbət əsnasında diqqəti partiyanın XX qurultayından sonra ölkədə və dünyadakı siyasi iqlim dəyişikliyinə yönəltdi. Qısa müddətli söhbətin ardınca Pasternak evdə kimsəyə bir söz demədən, heç kimlə məsləhətləşmədən romanın əlyazmasını təqdim etdi. Vidalaşarkən isə İtalyana dedi: “Siz məni öz edamıma dəvət etdiniz”. Əslində isə o, hər şeyə hazır idi, hətta edama da.

Naşir əlyazma ilə tanış olduğdan sonra romanı İtalyan dilində nəşr etmək niyyətini xəbər verdikdə, Pasternak 30 iyununda göndərdiyi cavab məktubunda buna şad olacağını bildirdi. Əlavə olaraq isə: “Əgər onun bir çox vəd verən jurnallarda nəşri geciksə və siz onları qabaqlasaz, mənim vəziyyətim faciəvi olacaq” deyə qeyd etdi. Lakin nə edam, nə faciə, heç bir şey məşəqqətli romanı çap etmək istəyən müəllifin qarşısını kəsmək iqtidarında deyildi.

Həm Olqa İvinskaya, həm də şairi təhlükəli vəziyyətə saldığını başa düşən Sercio D'angelo “işə təxirə salması” haqqında naşirə teleqram göndərməsi barədə Pasternakı dilə tutsalar da vəziyyət dəyişmədi:

“Pasternak az qala qışqırırdı ki, biz onunla ləyaqətsiz insan kimi rəftar edirik. “Mənim bu yaxında “Doktor Jivaqo”nun çap edilməsi həyatımın başlıca məqsədidir”, deyə yazdığım Feltrinelli barəmdə nə düşünəcək?”

Moskvadan işin “yubandırılması” ilə bağlı göndərilən teleqram latın hərfləri ilə rus dilində yazılmışdı. Lakin bu addım heç bir nəticə vermədi. Verə də bilməzdi.

Çünki Y.Yevtuşenkonun bu yaxınlarda işıq üzü görən xatirələrindən məlum olduğu kimi müəllifin naşirlə anlaşmasında “yalnız fransız dilində yazılmış teleqram və məktublara etibar etməli” - deyə qeyd edilmişdi.

“Doktor Jivaqo” 1957-ci ilin noyabrında İtalyan dilində çapdan çıxdı. Romanın yer kürəsində təntənəli yürüşü başladı, iki il ərzində o 24 dildə nəşr edildi!

İtaliyadakı nəşrdən bir il sonra İsveç Elmlər Akademiyası Pasternakı Nobel mükafatına layiq gördü.

Davamı səhifə 17-də

Əbədiyyət girovu

Şairlər və rəhbərlər – VII hissə

Pasternak bu gün hər bir möhtərəm arxivdə mühafizə ediləcək qaralamalarını sobada yandırır.

Onun şüuru məişətlə bağlı deyildi. O, qəlbinin mənəvi qanunları ilə yaşadığından, mənəvi yolu dünyəvi nizamsızlıqdan asılı deyildi. Buna görə də yığıncaqlarda və dövrü mətbuatda davamlı olaraq başının üzərində dolaşan uğursuz tənqidlər olduqca yüngül qarşılır, iş qabiliyyətinə, əhvalına təsir etmir, adət etdiyi ciğirdən sapması halı baş vermirdi. Bu isə onun bədxahlarının qəzəblənməsinə səbəb olurdu.

1933-cü ildə “Mühafizə fərmanı” avtobioqrafik nəsr əsəri qadağan edildiyi zaman şimşəklərdən biri guruldadı.

Şairin, həyatın yaxşılaşması və rejimin yumşalması xüsusunda keçmiş illüziyalardan qurtulması ilə onun rəsmi dairələrdən uzaqlaşdırılması başladı. Elə bu zaman sübut etdi ki, onun son zamanlar dilə gətirdiyi “mövqeyə görə şəxsiyyətini itirməmək” şüarı tək cəhətli söz deyildi. O, incəsənətə münasibətdə Şostakoviçin musiqisi haqqında direktiv məqalələrlə təbliğinin həyata keçirildiyi istiqamətin əksinə gedirdi. Böyük bəstəkarı zəhərlədikləri yığıncaqda iştirak edən “Rəhbər” və “İlahi”nin ağzından birdən-birə bu sözlər eşidilmişdi: “Qışqırmayın, əgər qışqırırsınızsa, hamınız eyni səsle qışqırmayın, müxtəlif səslərlə qışqırın.”

Bu mənəvi dağıntı haqqında şairin etirafı da diqqətçəkəndir: “1936-cı ildə, məhz bu qorxunc proseslər başladığında mənim üçün hər şey mənasını itirdi. Zəmanla baş verən bərabərleşmə isə onunla mənim aramda açıq-aşkar mübarizəyə çevrildi”.

Gördüyümüz kimi, Boris Pasternak müasirlərini düz iyirmi il qabaqlamışdı. O, N.S.Xruşovun partiyanın XX qurultayındakı çıxışından sonra insanların həqiqəti başa düşdüklerini mənən duyurdu.

İyirminci illərin sonundan şair şərti adı “İnqilab” olan “ölüm və həyat” haqqında, ədəbi nəslinin taleyindən bəhs edən povest yazmağa başladı. Povest böyük həcmli romanın bir hissəsi olmalı idi. Roman-epopeya haqqında düşüncələr şairi uzun illərdir təqib edirdi.

Bacısı Olqa Freydenberqin 5 oktyabr 1946-cı il tarixi qeyd edilmiş məktubundan məlum olur ki, o, 1902-1946-cı illər aralığında bütün zamanını, əvvəlcə “Oğlanlar və qızlar” adlanan romana həsr et-

Pasternak “hücum etmişdi”. Tam əsaslı şəkildə siyasi donosa aid edilməli olan məqalədə iddia olunurdu ki, “...sovet ədəbiyyatı onun poeziyası ilə bəzişə bilmir”.

Moskvada Pasternakin “əksinqilabi roman” yazması haqqında söz-söhbət yayıldı.

Aleksey Surkovun ardınca Aleksandr Fadeyev Pasternakin “ideya düşmənlərimizdən” biri olduğunu bildirdi.

Hücumlar 1948-ci ildə də davam etdi. Nəticədə “Seçilmiş”in çap edilmiş cildi məhvə sürükləndi. Bu hadisə aprel ayına təsadüf edirdi. Elə həmin ayda Pasternak yazırdı: “Şikayət etməyim üçün səbəb yoxdur, həyatımdan razıyam. Amma romanı tezliklə yazıb bitirmək istəyirəm”. Yazıçı artıq həmin dövrdə əsəri “Doktor Jivaqo” adlandırmaq qərarına gəlmişdi. Müəllifin təsəvvüründə şeir yazan əsas qəhrəman “Pasternak, Blok, Yesenin və Mayakovskinin ümumiləşmiş obrazı” idi.

Növbəti ildə Pasternak romanın ikinci hissəsini yazmağa başladı. Elə həmin dövrdə kosmopolitizm mübarizə baş qaldırdı. Hücumlar yenidən hərəkətə keçdi, bu dəfə onun nəsil-kökü ön plana çəkili. Lakin bu təqiblər şairin uzun illərdir gözlənilən həbsi ilə müqayisədə heç bir şey idi.

Həbs 1949-cu ilin payızına təsadüf etdi. Lakin onu deyil, Olqa İvinskayanı həbs etdilər. Həbsdən on dörd gün sonra isə

lefonda onun tezliklə gəlməsi tələb edilirdi. İvinskayadan müsadirə edilmiş kitabları və məktubları Lubyankada ona təqdim etdilər.

Olqa İvinskayanı həbs edib sürgünə göndərmişdilər. Şairi isə həbs etməsələr də bu yolla cəzalandırırdılar.

O, bu zərbəyə də mətanətlə dözdü. “Mən yenə də istədiyim kimi yaşayıram, həyatım bahasına başa gəlsə də sağ-salamat və xoşbəxtəm”, - “sevgi qayıdı” sürgün çaylarının soyuq sularında uzun müddətlik üzüb getdikdən bir il sonra yazırdı.

Xoşbəxtlik və həyat eşqini işdən alırdı. Roman bitdi, Hötenin, Şekspirin tərcüməsi yekunlaşdı.

Lakin güc tükənirdi, 1952-ci ilin payızında ilk infarkt oldu. Bütün zavallılar kimi Pasternakin də beş saat uzanıqlı vəziyyətdə qəbulda gözlədiyi Botkinski xəstəxanasına apardılar, palatada yer boşalana kimi gecəni dəhlizdə keçirdilər. Hətta burada da - ölümlə təkbətək qalarkən pəncərədən görünən ağacların təpəsindən boylanıan Moskvanın şəfaqlərinə nəzər salaraq, öz sözləri ilə desək, dua edir və “xoşbəxtlikdən sevinərək ağlayırdı”.

1953-cü ilin payızında Olqa İvinskaya da başqa günahsızlar kimi sürgündən qayıtdı. Pasternak isə bu zaman da “mənim zamanım hələ gəlməyib” düşüncəsi içərisində yorulmadan Yuri Jivaqonun dəftərinə roman və şeirlər yazırdı. Stalinin ölümündən bir il sonra şeirləri “Znanya” jurnalının aprel nömrəsində “Romandan on şeir” başlığı ilə dərc edildi.

“Havalər qısa müddətlik mülayimləşdi”, amma “ədəbiyyatın əyanları” ilə isinməyən münasibətlər, “rəsmi mühit”lə də son həddə idi. İfşa edilmiş kultun yerinə yeni “şəxsiyyətsizlik kultu” formalaşmağa başladığını ilk anlayan şəxslərdən biri Pasternak oldu.

Şəxsiyyət kultu itirib qüdrətini

Mənasız ifadələrin kultu

Məşşən və şəxsiyyətsiz kult

Yüz dəfələrlə böyüyüb.

Hər gün acizlik yaşayırdıq

Yer tapmırıq özümüdə

Faktiki qruplar isə

Donuzsifətilərdi ancaq.

Qar əridi, bahar gəldi, redaksiya isə “Doktor Jivaqo”nu çap etməyə tələsmirdi.

Konstantin Fedin məhdud çevrədə romanı “möhtəşəm” adlandırsa da, “Noviy mir” jurnalının redaksiya heyətinin müəlli-

Əbədiyyət girovu

Şairlər və rəhbərlər - VII hissə

(Əvvəli səhifə 16-da)

Ondan əvvəl bu şərəfə rus müəlliflərdən İvan Bunin layiq görülmüşdü. "Sonsuz minnətdaram, mütəəssirəm, fəxr edirəm, heyrətlənmişəm, utanıram", - şair Stokholma göndərdiyi teleqrafda qeyd etmişdi.

"Ədəbiyyat əyanları", ilk növbədə də Pasternakı xəyanətdə ittiham etmiş Aleksey Surkov tamamilə başqa hissələr duyurdu.

Bir gün Konstantin Fedin bağ evinə gələrək bəyan etdi ki, Pasternakdan "öz xoşu ilə" mükafatdan imtina etməsi tələb edilir.

Stalin öz zamanında analoji mövzuların چاپına qarşı olduğundan daha güclü təqib başlandı. İuda, zavallı doktor Yuri Jivaqo və müəllif eyni sıraya qoyulurdu. Nikolay Serqovantsev və Vladimir Firsovun rəhbərliyi ilə "Litinstitut"un tələbələrindən bir hissəsi şairi xaricə göndərmək tələbi altında nümayiş keçirdilər.

Məhz bu hədə-qorxu onu mükafatdan imtina etmək, rəsmi şəraitin təzyiqinə güzəştə getmək kimi mühüm qərar qəbul etmək düşüncəsinə gətirib çıxardı. Yenidən heç kimlə məsləhətləşmədən, heç kimə demədən teleqraf vasitəsilə məlumat yolladı:

"Mənsub olduğum cəmiyyətin sizin qiymətləndirmənizə verdiyi önəmdən dolayı layiq olmadığım halda uyğun gördüyünüz mükafatdan imtina etməliyəm. Xahiş edirəm, mənim könüllü imtinama görə inciməyin." Teleqramın göndərildiyi 29 oktyabr Pasternakın həyatında ən qaranlıq gün oldu. Məhz həmin gün axşam ÜGLKİ MK (Ümumrusiya gənclərin Lenin kommunist ittifaqının mərkəzi komitəsi - X.N.) iclasında təşkilatın rəhbəri V.E.Semiçastnı çıxış edərək şairin SSRİ-dən uzaqlaşdırılmasını təklif etdi. Çıxışın əvvəlində onu "yaramaz qoyun"la müqayisə etdi. Sonra açıq şəkildə donuzla qarşılaşdırdı, bundan sonrakı müqayisələrdə də heyvanlara üstünlük verildi. Bu yaxınlarda V.Y.Semiçastnının bu aksiyanın təfərruatından bəhs etdiyi müsahibəsində bu sözlərin müəllifinin əsl adı məlum oldu. Bu, donuz və qoyun obrazları ilə danışılan çıxışın layihəsinin rəhbəri N.S.Xruşov idi. Çıxışa M.A.Suslov tərəfindən düzəliş edilirdi.

Ən heyretlisi budur ki, həmin zaman nümayişə çıxanlar, şairin Yazıçılar İttifaqından çıxarılmasına səs verənlər, mətbuatda qınayanlardan nə Semiçastnı, nə Xruşov, nə də Suslov romanı oxumamışdılar. Yaddaşlarda ki 1937-ci il hadisələri təkrarlanırdı.

Şairin ömrünün 69-cu ilində payına bax belə dəhşətli əzablar düşdü.

Pasternak düşündü, təhdidlərdən qorxdı, mühacirətə yollanmaq barədə yazdı, amma elə həmin an kağızı cırdı: "Qoy günlər həmin ki qayda keçsin, adət etdiyim narahatlıqlar və hətta həmişəki təqiblər davam etsin".

Şairin evinə həkim göndərdilər ki, gözünü üstündən çəkməsin, özünə qəsd etməsinə imkan verməsin. 31 oktyabrda Pasternak Xruşova bu məzmunlu məktub yolladı: "...Mən anadan olandan bəri, həm həyatım, həm də işimlə Rusiyaya bağlıyam... Vətəndən kənara köçmək mənim üçün ölümə bərabərdir. Bu səbəbdən xahiş edirəm, mənə qarşı bu cür tədbir görməyəsiz. Əlimi ürəyimin üstünə qoyaraq deyə bilərəm ki, mən sovet ədəbiyyatı üçün nə isə etmişəm və hələ ona gerekli ola bilərəm". Məktubun göndərildiyi həmin gün Yazıçılar İttifaqının ümumi yığıncağında Pasternakı öz sıralarından uzaqlaşdırdılar.

Rus ədəbiyyatının şərəfinə həmin günlər poemalar, romanlar və pyeslər müəllifinin əleyhinə coşğunluq göstərən kütləyə qarşı meydanda döyüşçüyə çevrilmiş bir insan tapıldı. Bu "Doktor Jivaqo"nun çap edilməsi nəzərdə tutulan, lakin həyata keçirilməyən nəşriyyatın redaktoru idi. O, romanı bir neçə dəfə, əlində qələmlə oxumuş, məzmunun dərinliyinə varmış və bu zaman indi hər kəsə məlum olanları başa düşmüşdü. Həmin vaxt Anatoli Vasilyeviç Starostin ayağa durub dedi:

- Mənim əlimdə mükəmməl sənət əsəri var. Siz isə onu təqib vasitəsinə çevirmisiz.

Beləliklə, Yazıçılar İttifaqının üzvlərinin sayı bir nəfər qədər azaldı. Amma SSRİ vətəndaşlarının sayında azalma baş vermədi. MK-yə gəlmiş şairə elan edildi ki, ona Vətəndə qalmağa icazə verilib.

Pasternakın azadlıq arzusu ona baha başa gəldi. Qışqırıqlar səngiyəndə o, "Nobel mükafatı" şeirini yazdı:

Qovulan heyvan kimi keçdim ələ.

Hardasa insanlar, azadlıq, işıq var.

Mənimlə arxamda təqibin səs-küyü

Çıxış yolu yoxdu...

Bu şeiri ingilis müxbirə verib İngiltərədəki doğma bacılarına çatdırmasını xahiş etdi. Amma həmin şeir təkcə bacılara deyil, radio vasitəsilə bütün dünyaya yayıldı.

Pasternak bütün əzablara dözü, işləmək üçün özündə güc tapırdı. Pyes yazdı. Baş verənlərə görə isə təəssüflənmirdi, italyan naşirə onun üçün etdiklərinə görə minnətdarlıq edir, "uğursuz taleyinin onlara yaşatdığı xoşagəlməz hadisələr"ə görə üzr istəyirdi.

İtalyan naşirə verilən əlyazma Qərbin əlinə keçən yeganə nüsxə deyildi.

1957-ci ildə roman İtaliyada çap olunmazdan əvvəl müəllif daha bir əlyazmanı fransız ədəbiyyatçı Jaklin de Pruayara hədiyyə etmişdi. Bu, "yoxlanmasına macal tapılmadan", "Noviy mir"-in redaksiyasında nəticəsiz qalan və oradan lüzumsuz olaraq geri qaytarılan çap variantı idi. Bu mətn rus dilində 1978-ci ildə Jaklin de Pruayanın söyləri nəticəsində dərc edilir.

Gördüyümüz kimi, Pasternak çalışırdı ki, həyatının əsas zəhməti havada qalmasın. Əgər birdən roman müsadirə edilərdisə (təcrübələr göstərir ki, bu cür qorxuların əsası var idi), bir neçə nüsxəsinin azadlıqda qalmasının qayğısına qalmışdı.

Təbiət şairə heyretəməz həyat eşqi və sarsılmazlıq bəxş etmişdi. O, 1958-ci il oktyabr həyəcanından sonra az müddət çalışdı. Tezliklə ikinci infarkt baş verdi, ardınca isə Aleksandr Tvardovskinin (Rus yazıçısı, şair, jurnalist, 1910-1971 - X.N.) düçar olduğuna bənzər xərcəng baş qaldırdı.

Şairin son nəfəsində arvadı Zinaida Nikolayevnaya söylədiyi iki kəlmə oldu. Birincisi - bağlışla. İkincisi - sevinirəm. Qadın hər iki kəlməni özünə aid etdi. O, ehtimal etdi ki, şair arvadının qolları arasında vəfat etdiyi üçün sevinir. Mənim fikrimcə, sonuncu söz Zinaidaya aid deyildi. Pasternak ölüm yatağında sevinc hiss edirdi. Yalnız həmin anda - həyatdan ölümə sirli keçid zamanı onu hiss etmişdi. Uşaqlıqdan bəri inandığı digər dünyaya əzabsız qədəm basdığı üçün sevinirdi.

**Rus dilindən tərcümə edən:
Xatirə Nurgül**